

UOT 37.

Könül Həsənova
Azərbaycan Dillər Universiteti
h-konul@adu.edu.az

XARİCİ DİLLƏRİN TƏDRİSİ ZAMANI İSTİFADƏ OLUNAN STRATEGİYALAR

Açar sözlər: *strategiya, metod, dil öyrənən, dil vərdişləri*

Key words: *strategy, method, language learner, language skills*

Ключевые слова: *стратегия, метод, изучающие язык, языковые навыки*

Hər bir yeni dil dil öyrənənin dünyagörüşünü, təsəvvürünü, düşüncə tərzini inkişaf etdirməyə təkan verir. Yeni dil öyrənmək – yeni mədəniyyətlə tanış olmaq, yeni mədəniyyətlərarası dəyərlərə sahib olmaq deməkdir. Hər bir xalqın dilini öyrənərkən həmin xalqın mədəniyyəti, sosial-ictimai həyatı, dini, mədəni dəyərləri ilə də tanış olmaq imkanı qazanır.

Müasir dövrdə qloballaşan dünyada bizi əhatə edən hər bir ünsür sürətlə dəyişir, inkişaf edir və zaman aşımına məruz qalır. Bu inkişaf axınına qoşulmaq, müasir dövrün tələbləri ilə uyğunlaşmaq, ayaqlaşmaq üçün xarici dil öyrənmək bizim üçün vacib məsələlərdən birinə çevrilir.

Hər hansı bir xarici dili öyrənərkən onu kompleks şəkildə, bir bütün şəkildə öyrənmək lazımdır. Başqa sözlə desək, əgər biz dil vərdişlərini- dinləmə, danışmaq, yazı və oxu vərdişlərini kompleks şəkildə mənimsəsək, öyrəndiyimiz xarici dilin səmərəliliyi artar və dil öyrənən xarici dili daha asan yolla mənimsəyə bilər. Lakin bu vərdişlərin hər hansı biri dil öyrənən tərəfindən zəif qavranılsa, zəif mənimsənilsə, xarici dili öyrənmə prosesində böyük bir boşluq yaranar və proses çox zəif inkişaf edər və hətta ləngiyər.

Xarici dillərin tədrisi zamanı bir çox strategiyalardan istifadə olunur. Hər bir strategiyanın özünəməxsus xüsusiyyətləri mövcuddur. Bəzilərinə müasir və innovativ üsullar üstünlük təşkil etdiyi halda, digərlərində sabit və daha ənənəvi üsullardan istifadə olunur. Hansı metoddan, üsuldən istifadə etmək təbii olaraq dil öyrənəndən asılıdır. Dil öyrənən qavrama qabiliyyətinə, dilə fərdi yanaşma prinsipinə, hətta dili işlədəcəyi şəraitə uyğun olaraq həmin metodlardan birini və ya bir neçəsini seçir. Yəni bu metodların seçilməsində daha çox qarşıya qoyulan əsas məqsəd böyük rol oynayır.

Xarici dilin tədrisi məqsədli xarakter daşıyır. Yəni dili tədris edən zaman dil öyrənəni baza biliyi ilə təmin etmək, ona müasir həyatda özünə yol

tapa bilmək üçün imkan yaratmaq lazımdır [1]. Bu səbəbdən dilin tədrisi zamanı istifadə olunan strategiyaları dərinlən araşdırmaq ehtiyacı yaranır. Doğrudur, üsullar, metodlar, strategiyalar saysız-hesabsızdır. Lakin onların içərisində daha çox sınaqdan, təcrübədən keçmiş strategiyalar mövcuddur. Bu strategiyalar içərisində müasir şəraitdə ən çox istifadə olunan strategiya dilin kommunikativ tədrisi strategiyasıdır. Çünki bu yanaşma üsulu tələbəni real həyat hadisələri ilə daha çox üz-üzə qoyur. Belə ki, onlar real ünsiyyət zamanı dildən istifadə metodlarını mənimsəyir və dil vərdişlərini inkişaf etdirirlər. Bu yanaşma üsulunda dili tədris edən mütəxəssis dərş şəraitində nəzəri əsaslarla öyrənilən dilə yox, daha çox real şəraitdə, canlı ünsiyyət zamanı öyrənilən dilə üstünlük verir. Bu yanaşma interaktiv və aktual, eyni zamanda müxtəlif orijinal mənbələrdən istifadə edilməsi ilə xarakterizə edilir. Bu zaman dili tədris edən müəllimin üzərinə xarici dili öyrətməklə yanaşı daha məsuliyyətli iş düşür. Müəllim danışıq mövzularını seçərkən daha aktual, daha mənalı, müasir dövrün tələblərinə cavab verən, dil öyrənənlərin diqqətini cəlb edən, onlarda maraq oyadan mövzulara müraciət etməlidir. Təbii olaraq şəxsi dil təcrübəsi də bu strategiyanın səmərəli şəkildə təşkilində mühüm rol oynayır.

Daha bir strategiya isə dilin mənimsənilməsi zamanı tapşırıqların edilməsinə əsaslanan və dil vərdişlərinin bu yolla inkişafı prosesinə təkan verən yanaşma üsuludur. Bu yanaşmanın əsas məqsədi dil öyrənənləri onları maraqlandıran tapşırıqların tamamlanmasına yönəltməkdir. Dili mənimsəyən şəxslər dil vərdişlərinə yiyələnmək üçün üç mərhələdən- tapşırıq öncəsi, tapşırıqın özünün həlli və tapşırıqın həlli sonrası mərhələlərindən istifadə edərək qarşılarına qoyduqları məqsədə nail olmağa çalışırlar. Bu metodun tətbiqi zamanı dil öyrənənlərə müxtəlif formada tapşırıqlar verilir. Məsələn; dil öyrənənə “Şəhərlərdə sənaye çirkliliyi” başlığı altında təqdimat hazırlamaq tapşırılır. Verilən tapşırıqı tamamlamaq üçün dil öyrənən ilkin mərhələdə müxtəlif mənbələr araşdırılmalı, onları oxumalı, şərh etməli, qulaq asmalı, mövzuya dair internet mənbələrinə müraciət etməli və sonda təqdimatı yazıb hazırlamalı və təqdim etməlidir. Verilmiş nümunədə müşahidə edirik ki, ona verilən hər hansı bir tapşırıqı yerinə yetirərkən dil öyrənən dil vərdişlərini-oxu və dinləmə vərdişlərindən, (təqdimata dair məlumat toplayarkən) yazı vərdişindən (təqdimatı hazırlayarkən) və danışıq vərdişindən (təqdimatı nümayiş etdirərkən) istifadə edir. Məhz verilmiş tapşırıqı yerinə yetirərkən dil öyrənən istər-istəməz dil vərdişlərindən istifadə edir və onları inkişaf etdirir.

Daha bir dil öyrənmə metodu qrup halında dil öyrənmə strategiyasıdır. Bu strategiyanın tətbiq edilməsi zamanı xarici dili tədris edən müəllimlər daha çox tələbələrə kiçik qruplar şəklində işlərə cəlb edirlər. Bu zaman tələ-

bələr ünsiyyət qurarkən biri digərinin dil bacarıq və vərdişlərindən faydalana bilir. Bu strategiyanın mərkəzində müəllim deyil, daha çox dil öyrənən durur. Yəni bu strategiya müəllim yönümlü deyil, tələbə yönümlü strategiyadır. Son dövrlərdə bu metodu rəhbər tutan kurrikulum sistemi respublikamızın tədris ocaqlarında tətbiq olunur. Bu metodun tətbiqi zamanı bütün fəaliyyətlər dil öyrənənlər arasında qarşılıqlı əlaqələri möhkəmləndirmək məqsədilə həyata keçirilir. Dil öyrənənlər öz aralarında qarşılıqlı fikir mübadiləsi zəminində onlara verilən tapşırıqları birlikdə işləməklə və ünsiyyət qurmaqla yerinə yetirməlidirlər. Bu dil strategiyasında müəllimin əsas rolu dil öyrənənlərin rahat şəraitdə, bir-birlərinə mane olmadan qrup halında işləmələrinə şərait yaratmaqdır.

Birbaşa üsul strategiyasında dil öyrənənin bütün diqqəti hədəflənmiş xarici dilə yönəldilir. Dil öyrənən mənismək istədiyi xarici dildə danışmağa, yazmağa, hətta düşünməyə başlayır. Tədris prosesində heç bir şəkildə öz ana dilindən istifadə etmir. Bu metodda ənənəvi üsullar ön planda durur. Qrammatik tapşırıqların edilməsi, xarici dildə danışmaq, ucadan oxuma, yazı və dil öyrənənin öz səhvlərini düzəltməsi kimi fəaliyyətlər ənənəvi üsulun ana xəttini təşkil edir.

Daha bir xarici dil strategiyası kimi qrammatik tərcümə strategiyasını misal göstərmək olar. Tərcümə dil öyrənənin yaddaşını inkişaf etdirir, dil sahəsindəki bütün fikirləri səfərbər edir, söz ehtiyatını artırır, müxtəlif sözlərlə tanış edir. Tərcümə vaxtı özgə dildə söylənilmiş fikir qrammatik, linqvistik və stilistik baxımdan təhlil olunur. Belə ki, bir sözün məna və xüsusiyyətləri müəyyənləşdirilir, ana dilinin normaları ilə tutuşdurulur və nəticədə xarici dildə söylənilmiş fikrin ana dilindəki ifadə vasitələri müəyyənləşdirilir. Tərcümə prosesi əsasən tutuşdurma və müqayisə əsasında gedir ki, bu da xarici dilin şüurluluq prinsipinə əsasən öyrənilməsinə kömək edir [2]. Təbii ki, tərcümə prosesində qrammatik normalara da riayət olunur. Bu strategiyanın tətbiqi zamanı müvəffəqiyyət qazanmaq üçün dil öyrənən həm zəngin söz ehtiyatına malik olmalı, həm də qrammatik qaydaları dəqiqliklə bilməlidir. Bu yanaşma dil öyrənəndə danışmaq vərdişlərindən çox oxu və yazı qabiliyyətini inkişaf etdirməyə kömək edir. Bu strategiyanın əsas mənfi cəhəti ondan ibarətdir ki, tələbələrə sərbəst danışmaq və ünsiyyət bacarıqlarını zəiflədir.

Audiolinqvistik strategiya daha çox dili tədris edən müəllimlərin qrammatik-tərcümə metodunun tətbiqi zamanı tələbədə yaranan ünsiyyət boşluqlarını həll etməyə çalışarkən tətbiq edilən strategiyadır. Xarici dilin tədrisinin əsas problemləri sırasında dil öyrənəndə dinləyib-anlama bacarıqlarının zəif olmasıdır. Bəzən elə olur ki, dil öyrənən qrammatik qaydaları bi-

lır, amma eşitdiklərini anlamaqda çətinlik çəkir, tərəf müqabili ilə dialoqa girmir, xarici dildə fikirlərini ifadə etməkdə çətinlik çəkir. Bu səbədən bu yanaşma zamanı dil öyrənəndə eşidib-anlama və danışma bacarıqlarının inkişafına yönəldilmiş fəaliyyətlərə üstünlük verilir. Fəaliyyətlərin tətbiqi zamanı tələbələrə sözləri daha düzgün və ritmik şəkildə tələffüz etmək öyrədilir. Bu proses həm dil öyrədənə üz-üzə, həm də dil laboratoriyasında linqafon aparatları, qulaqlıqlar vasitəsilə həyata keçirilir. Dinləyib-anlama proseslərində müəllim yalnız kitablarla kifayətlənməməli, informasiya texnologiyalarından istifadə edərək dil öyrənəndə eşidib-anlama vərdişlərini təkmilləşdirməlidir. Fəaliyyəti uğurlu şəkildə tamamlayan dil öyrənənlər müəllimlər tərəfindən mükafatlandırılır və səhvlər düzəldilir.

Daha bir strategiya fiziki fəaliyyətlərlə zəngin olan strategiyadır. Bu üsulun tətbiqi zamanı müəllim dil obyektlərini təlimat kimi təqdim edir və dil öyrənənlər müəllimin onlara təqdim etdiyi fiziki tapşırıqları dəqiq yerinə yetirməli olurlar. Bu strategiya zamanı müəllim xarici dildə dil öyrənənə müxtəlif formalı fiziki göstərişlər verir. Tələbələrə oturmaları, ayağa qalxmaları, saati göstərmələri, qarşı tərəfə getmələri və s. kimi fiziki fəaliyyətləri xarici dildə yerinə yetirmələrini tələb edir. Dil öyrənənlər bu təlimatları yerinə yetirərkən özlərini təkmilləşdirə bilirlər. Daha sonra dili tədris edən müəllim qarşı tərəfin söz ehtiyatını zənginləşdirmək məqsədilə verilmiş təlimatların yanına əlavə elementlər – sifət (qırmızı qələmi gətir), zərf (cəld danışın), söz önülləri (müəllimin qarşısında dayan) və s əlavə edir.

Növbəti söhbət açacağımız yanaşma üsulu səssiz üsul strategiyasıdır. Təbii olaraq xarici dili öyrənmə mühitini səssiz təsəvvür etmək qeyri-mümkündür. Müəllimin çox danışmadığı bir linqafon otağını təsəvvürdə canlandırmaq çox çətinidir. Lakin bu yanaşmanın əsas prinsipi budur. Bu üsul daha çox tələbəni daha çox müstəqil olmağa və hədəf dili özləri üçün kəşf etməyə təşviq edir. Bu strategiyanın tətbiqi zamanı müəllimlər ünsiyyət qurmaq məqsədilə mümkün qədər geniş şəkildə jest və mimikalardan istifadə etməlidirlər. Bəzən insanlar düşünür ki, jest və mimikaları yalnız fiziki məhdudiyətli insanlarla ünsiyyət zamanı istifadə etmək lazımdır. Lakin bu yalnız fikirdir. Jest və mimikalar eyni zamanda sağlam, heç bir fiziki qüsuru olmayan insanların da fikrini tamamlayır, aydınlaşdırır, dəqiqləşdirir. K. Qurbanova öz araşdırmalarında bildirib ki, ölkələr arasında jest dilinin kommunikasiyası, yəni qeyri-şifahi ünsiyyət metodunun müxtəlif millətlər üçün ortaq bir nöqtəyə gətirilməsi olduqca aktualdır [3].

Təbii yanaşma strategiyasının tərəfdarları əsas diqqəti dili öyrənmək və mənimsəmək arasındakı fərqlə yönəldirlər. Onların fikrincə xarici dili öyrənmək struktur, dərsliklər, resurslar və qrammatik qaydaları və ya lüğət si-

yahılarını əzbərləmək tələb edir. Halbuki xarici dili yaxşı mənimsətmənin, yaxşı öyrətmənin ən əsas yollarından biri dil öyrənəni hədəf dilə yönləndirmək, öyrəndiklərini davamlı təkrarlatmaq, səhvlərini düzəltmək və dili yaxşı mənimsəmələri üçün əlverişli mühit yaratmaqdan ibarətdir. Xüsusilə bu cür strategiya yeni başlayanlar üçün çox əlverişlidir. Bu yanaşmadan istifadə edərək dil öyrədən və dil öyrənən arasında qarşılıqlı fikir mübadiləsi yaranır. Öyrənilən yeni sözlər, qrammatik qaydalar şüurlu şəkildə qavranılır. Eyni zamanda tələbələrdə dil vərdişlərinin müəyyən səviyyədə inkişaf etdirilməsi üçün əhəmiyyətli, eyni zamanda maraqlı materiallar təqdim olunur.

Yuxarıda verilən strategiyalar kimi bir çox strategiyaların adlarını çəkmək mümkündür. Bu yanaşmaların nə dərəcədə, hansı şəraitdə səmərə verməsi təbii olaraq dil öyrənəndən asılıdır. Bəzən öyrənilən, keçilən materiallardan və yaxud dil öyrənənin qavrama qabiliyyətindən asılı olaraq bu metodların bir neçəsindən kompleks şəkildə dərs prosesində istifadə edilir. Dili tədris edən müəllim hansı metodun səmərə verməsini öz müşahidələri, təcrübələri əsasında müəyyən edə bilər.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. İsmayılova, Aygün “Xarici dillərin tədrisi metodikasının bəzi istiqamətləri”, –Bakı: Azərbaycan məktəbi, – 2014/5.
2. Səfərova, Ə.Ə. “Xarici dilin intensiv öyrədilməsində tərcümə, onun metodları və rolu”, – Bakı: Bakı Universitetinin xəbərləri, – 2010.
3. www.science.gov.az
4. blog.sanako.com

Konul Hasanova

Summary

Strategies used in foreign language teaching

The article discusses the importance of learning a foreign language in a globalized world. In addition, the article highlights the role of different strategies used in foreign language teaching.

The purpose of the article is to show the language activities used in the implementation of these strategies, the exchange of views between language learners and educators, as well as the nature and characteristics of the strategies. The principle of the language learner's approach to these strategies, taking into account the peculiarities of the methods, and the choice of the language learner is one of the main issues discussed in the article.

Кёнуль Гасанова

Резюме

Стратегии используемые в обучении иностранному языку

В статье рассматривается важность изучения иностранного языка в условиях глобализации. Кроме того, в статье освещается роль различных стратегий, используемых в обучении иностранному языку.

Цель статьи – показать увлекательные занятия, способствующие развитию языковых навыков, используемых при имплементации этих стратегий, обмену мнениями между изучающими и обучающими, а также характер стратегий. Принцип подхода изучающего язык к этим стратегиям с учетом особенностей методов, а также выбор изучающего язык является одним из основных вопросов, обсуждаемых в статье.

Rəyçi: ped.f.d. S.Hüseynova

Redaksiyaya daxil olma: 10.01.2022

Təkrar işlənməyə göndərilmə: 17.02.2022

Çapa qəbul olunma: 12.03.2022